

Kronikk

Dagens forskningssystem vektlegger konkurranse og prestisje mer enn redelighet. Denne ubalansen bidrar til mer forskerfusk.

Dag Rune Olsen, forskningssjef, professor, dr.philos. og Øyvind S. Bruland, overlege, professor, dr.med., Rikshospitalet-Radiumhospitalet HF

Fusk og forskningskultur

Da året 2005 ebbet ut, hadde det vitenskapelige samfunn lagt bak seg FNs internasjonale fysikkår – et år hvor Albert Einstein ble hyllet som selve symbolet på vitenskapens genuine karakter. Fysikkens betydning for vår samfunns- og kulturutvikling ble solid understreket, men fremfor alt innebar dette året en markering av vitenskapens rolle i samfunnet og de verdier forskningen er tuftet på.

Innledningen av året 2006 ble like nedslående og dramatisk for det internasjonale forskningsmiljø som slutten av 2005 hadde vært oppløftende og motiverende. Fremheving av vitenskapens kjerneverdier ble hardt og brutalt avløst av nyheter om forskeres fusk og bedrag. Skandaler rammet det internasjonale forskningsmiljøet – først i Sør-Korea, deretter på vår hjemlige arena og nå nylig i Kina. Skandalene ble av mange omtalt som et utslag av «ukultur» innen forskning.

Verdier og normer er sammen med grunnleggende antagelser og felles virkelighetsoppfattelse kjerneelementene i en organisasjons kultur, ifølge professor Geert Hofstede ved Universitetet i Maastricht. Verdierne tilordnes både retning og styrke. Redelighet angir verdiens retning og styrker vektlegging av den enkelte verdi. Normer kan betraktes som den adferd en forventer av organisasjonens medlemmer i gitte situasjoner. Normene kan være nedfelt i et sett med regler og lover, eller de er av en slik art at de eksisterer på et kulturelt plan og inngår i bakgrunnsbetingelsene som deltageren i kulturen tar for gitt.

Organisasjonskultur er av betydning for en virksomhet fordi den påvirker medlemmenes tanke- og handlingsmønster. Der som en organisasjons kultur leder til ønskede handlinger og resultater, omtales kulturen som funksjonell – i motsatt fall som dysfunksjonell.

I 1942 lanserte den amerikanske sosiologen Robert Merton et sett med forskningsetiske verdier som fikk tilnavnet CUDOS-verdiene; «cudos» er latin for anerkjennelse. Sentrale elementer som sannhetssøken, etterrettelighet og redelighet er implisitte komponenter i Mertons verdisset. Hans grunntanke var at anerkjennelse tilkommer den forsker som etterlever dette verdisset. Dersom disse verdielementer ikke respekteres vil det ikke være mulig for forskere å frembringe ny erkjennelse og kunnskap. Forskerfusk er dermed nærmest et paradoks fordi det tilsvarer de faktiske forhold snarere enn å bidra til større innsikt.

Spørsmålet blir da hvordan en forskningskultur tuftet på disse kjerneverdiene kan utvikle seg til en «ukultur» eller en dysfunksjonell organisasjonskultur? Det er viktig at alle forskere bekjenner seg til redelighet i forskning som en avgjørende verdi. Videre at ikke forskjellige verdier står i kon-

Forskningsetikk. 2006 har vært preget av flere forskningsskandaler som har brakt det internasjonale forskningsmiljøet i en tillitskrise, skriver kronikkforfatterne. Bildet viser den koreanske forskeren Hwang Woo-Suk som ble avslørt som juksemerker tidligere i år. Foto: Afp Photo/Won Dai-yeon

trast til hverandre og gir motstridende signaler; det vil si at verdisset må være konsistent. For det tredje vil vektleggingen av de ulike verdiene være avgjørende for hvordan forskningskulturen utvikles. Forskerfusk vil i større grad være en forventet handling dersom forskningskulturen preges av mangel på konsensus om redelighet som en sentral verdi, og der konkurransedyktighet, økonomiske insentiver og kommersialisering settes i høysetet. I en forskningskultur hvor redelighet er innsont og sterkt forankret, vil en forvente liten grad av fusk.

Redelighet betraktes som en underforstått verdi, og få virkemidler settes inn for å understreke betydningen av denne verdien.

Har vi en funksjonell forskningskultur? Langt på vei har vi det. En sterk og konsistent forskningskultur med redelighet som et omforent element vil imidlertid ikke garantere at fusk ikke forekommer. Det er altså ingen automatikk i at en funksjonell forskningskultur alltid vil lede til ønskede handlinger. Den fungerer kun som en referanseramme for den enkelte forsker, mens de faktiske handlinger også vil være påvirket av forskerens kognitive egenskaper. Spektakulære forskningsbedrag kan man aldri unngå uansett hvilken forskningskultur en måtte bygge. De er i større grad et resultat av den enkelte forskers personlighet, sviktende dømmekraft og manglende moral. Rektor ved UiO Geir Ellingsrud ble i forbindelse med Sudbø-saken konfrontert med spørsmålet om det etiske regelverket for forskning kunne ha vært bedre. Hans kontante tilsvare var: «Det er opplagt uetisk, så

svikt i det etiske regelverket har ikke noe med dette å gjøre.» Det var fagmiljøet selv som reagerte. Hvert nytt tilfelle av avslørt forskerfusk viser at den vitenskapelige metode fungerer. Bedragene som har rammet det internasjonale forskningsmiljøet kan derfor ikke tas som tegn på en dysfunksjonell forskningskultur.

Enhver kultur og de underliggende verdier påvirkes og forsterkes gjennom holdninger, handlinger, symboler, belønning og straff. Forskningskulturens verdigrunnlag er i seg selv ikke gjenstand for kritikk. Det kan imidlertid virke som om dagens forskningssystem forsterker og vektlegger konkurranse og prestisje mer enn redelighet. Konkurranse oppfattes som avgjørende for å frembringe forskning av best mulig kvalitet. Ideelt sett bør forskning være en edel kappestrid om å frembringe ny viten. Forskningsmidler, priser og oppmerksomhet tilkommer den forsker som viser seg mest konkurransedyktig på den internasjonale arena. Redelighet betraktes som en underforstått verdi, og få virkemidler settes inn for å understreke betydningen av denne verdien. Her er dagens forskningskultur kanskje i ubalanse.

Det hevdes at en kultur lettest lar seg påvirke i en krisesituasjon. De siste måneders hendelser kan sies å ha brakt det internasjonale forskningsmiljøet i en tillitskrise. Tiden er nå moden for å ta tak i vår egen forskningskultur – gi den kjø og ror. I denne forbindelse er den pågående granskningen av vårt hjemlige forskerfusk viktig. Ikke bare fordi de faktiske forhold må avdekkes, men også fordi den markerer betydningen av redelighet som en avgjørende verdi i vår forskningskultur. Granskningen vil i seg selv forsterke dette som verdielement innad i kulturen og gjenopprette tilliten til fagmiljøet. Det samme gjelder Odelstingets proposisjon om lov om

behandling av etikk og redelighet i forskning (Ot.prp. 58, 2005-2006). På samme måte vil også de massive reaksjonene som forskerfusket har avstedkommet fra forskernes egne rekker, både nasjonalt og internasjonalt, bidra til å forsterke redelighet som en forutsetning i vitenskap. Det er en dødsynd for en forsker å bli tatt i juks – dommen er nådeløs.

Den hippokratiske ed har gjennom århundrer målbart viktige verdier knyttet til medisinsk praksis. I denne eden heter det blant annet: «I renhet og fromhet skal jeg leve og utøve min kunst» og «jeg skal avholde meg fra alle skadelige, uhederlige og umoralske handlinger». Kanskje bør vi også innføre en forskerforord for gjennom symbolske handlinger å forsterke redelighet i forskning – i renhet og fromhet skal jeg leve og utøve min forskning og vitenskap og avholde meg fra alle skadelige, uhederlige og umoralske handlinger. I en kronikk i det amerikanske legetidsskriftet JAMA i 2000 stiller Dr. David Graham seg imidlertid tvilende til hvorvidt den medisinske ed har noen betydning for den medisinske praksis. Forskningsetikk er i dag en del av forskerutdanningen. Edsavleggelse og undervisning i forskningsetikk er opplagt ikke tilstrekkelige tiltak for å sikre redelighet. Man kan aldri helt gardere seg mot kriminelle og kjeltringer. Etikk og lov erstatter ikke hverandre. Mens etikken forholder seg til hva som er legitimt, forholder loven seg til hva som er legalt.

Det påhviler nå forskningsledere og myndigheter å finne frem til egnede virkemidler slik at redelighet som omforent kjennetegn ved vår forskningskultur forsterkes snarere enn å forvitte. Vi ønsker og trenger ikke noe forskerpoliti. Det vil også være feilslått å iverksette rigide kontrollrutiner og byråkratisering som kan lamme kreativitet og nyskaping mer enn å forhindre fremtidig fusk i forskning.